

อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ในพหุวัฒนธรรมและการสื่อสาร

สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง¹

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ในพหุวัฒนธรรมและการสื่อสาร” นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของอัตลักษณ์ ความหมาย และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางสังคมแบบพหุวัฒนธรรมในช่วงเวลาประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา รวมถึงนำเสนอแนวความคิดการทำงานของอัตลักษณ์ในยุคหลังสมัยใหม่ และความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับการสื่อสารในโลกยุคปัจจุบัน โดยในบทความจะแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นได้แก่ (1) สำนักแห่งอัตลักษณ์ ที่มาและการระบุดัตตน ซึ่งพบว่าการสำนักอัตลักษณ์ในแต่ละบุคคล (subjective sense) ขึ้นกับความ “มีใจ” (psychological investment) หรือ “สำนัก” ต่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง (2) การแสดงอัตลักษณ์ในสังคมพหุวัฒนธรรม พบว่า คนมักแสวงหาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นและเป็นประโยชน์กับตน และ (3) บทบาทของสื่อและการอ้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น สำหรับ “สื่อ” (media) ของกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนพลัดถิ่น (diaspora) มีได้หมายความว่าแค่สื่อกระแสหลักแต่ยังหมายรวมถึงสื่ออื่นๆ เช่น สถาบันหรือองค์กร หรือปฏิบัติการทางสังคมซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “ชนบใหม่” (neotraditional) นอกจากนี้ ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาพบว่า สื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้ามามีบทบาทสำคัญในกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่นอย่างมาก

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ พหุวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ คนพลัดถิ่น การสื่อสาร

* วันที่รับบทความ 16 เมษายน 2564; วันที่แก้ไขบทความ 5 มิถุนายน 2564; วันที่ตอบรับบทความ 20 สิงหาคม 2564.

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

Ethnic Identity in Cultural Pluralism and Communication

Sujitra Plianroong²

Abstract

The objectives of this article "The Ethnic Identity in Cultural Pluralism and Communication" is to study the definitions and the background of identity as well as the phenomena occurring among the identities of various ethnic groups in the cultural pluralism society during the last 50 years. The concepts of how the identity has worked since the post-modernist era and the relationship between identity and communication in the present days are also suggested. The article is divided into three main topics. First, for the subjective sense, the background and identifying oneself, it indicates that individual subjective sense depends on psychological investment or the consciousness of identity existence in their own ethnic groups. Second, for expressing the identity in the multi-cultural society, it indicates that humans often seek the ethnic identities that are distinctive and provide some benefits to them. And third, for the media roles and maintaining the identity of ethnic groups or diaspora, the media in their terms mean not only the mainstream one but also other media such as institutions, corporations or social norms which could be called neo-tradition. Furthermore, during the last 20 years, it has been found that electronic media play an important role for the ethnic groups and diaspora.

Keywords: identity, cultural pluralism, ethnic groups, diaspora, communication

² Assistant Professor, School of Communication Arts, University of the Thai Chamber of Commerce.

บทความชิ้นนี้มีเป้าประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นถึงที่มาของอัตลักษณ์ ความหมาย และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลาง สังคมแบบพหุวัฒนธรรมในระยะเวลาประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา รวมถึงนำเสนอ แนวคิดการทำงานของอัตลักษณ์ในยุคหลังสมัยใหม่ และความสัมพันธ์ระหว่าง อัตลักษณ์และการสื่อสารที่ทำงานควบคู่กันไปในบริบทที่โลกมีการเปลี่ยนแปลง อย่างก้าวกระโดด รวมถึงตัวอย่างสถานการณ์ต่างๆ ที่ทำให้เห็นภาพชัด และได้ เพิ่มเติมตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์และอิทธิพลของสื่อเหล่านี้ ที่มี ต่ออัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์เอาไว้ในช่วงท้ายของบทความด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา ผู้เขียนพบว่า มีแนวคิดทางวิชาการ หลายชุดที่พยายามอธิบายว่า ในยุคโลกาภิวัตน์นั้นมิได้มีแต่กระแสวัฒนธรรม ประชานิยมหรือวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่เคลื่อนไหวอยู่เพียงเท่านั้น แต่กระแส การต่อต้านวัฒนธรรมเหล่านี้ก็ยังแทรกตัวดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังที่เราจะ เห็นได้จากการมีหลายพื้นที่ที่เปิดให้วัฒนธรรมพื้นถิ่นย่อยๆ หรืออัตลักษณ์แห่ง ชาติพันธุ์และชนชายขอบให้มีโอกาสเปิดเผยแสดงตัวตนออกมาอยู่เป็นระยะ โดยในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนจะแบ่งหัวข้อออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ๆ ได้แก่ (1) สำนักแห่งอัตลักษณ์ ที่มาและการระบุตัวตนว่า ความหมายของอัตลักษณ์ เท่าที่ผ่านมาเป็นอย่างไร (2) การแสดงอัตลักษณ์ในสังคมพหุวัฒนธรรม การ ต่อสู้และการต่อรองของอัตลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏในหลากหลายมิติ ของสังคม และ (3) บทบาทของสื่อและการธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และคนพลัดถิ่น เพราะทั้ง 3 ประเด็นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันเนื่องด้วยการ ศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นเป็นการให้พื้นที่ความสำคัญกับคนกลุ่มเล็กๆ ใน สังคม ที่เคยถูกมองข้าม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่มคนพลัดถิ่น โดย เฉพาะอย่างยิ่งหลังปี ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา ที่โลกเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับ ประเด็นนี้มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่เราเข้าสู่รายละเอียดของ 3 ประเด็นดังกล่าว ข้างต้นนั้น ผู้เขียนขออธิบายเส้นทางการศึกษาเรื่องของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ในช่วงที่ผ่านมา เพื่อปูความเข้าใจเสียก่อน ซึ่งเราสามารถแบ่งการศึกษาเรื่องของ

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นออกเป็น 3 ยุคได้คร่าวๆ อันได้แก่ (1) สมัยก่อนมโนทัศน์ชาติพันธุ์อาร์ง (pre-ethnicity) (2) สมัยนิยมศึกษาชาติพันธุ์อาร์ง (ethnicity) และ (3) สมัยหลังชาติพันธุ์อาร์ง (post-ethnicity) โดยมีพัฒนาการของการศึกษา ตั้งแต่เชื่อว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีเพียงหนึ่งเดียวเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จนคลี่คลายตัวมาเป็นการศึกษาอัตลักษณ์ในแง่มุมของ “กระบวนการ” (process) ที่มีการสั่นไหวเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของบรรดาคนพลัดถิ่นในโลกยุคปัจจุบัน ส่วนใหญ่พบว่า อัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่น หรือคนที่ถูกเรียกว่าคนในพหุวัฒนธรรมเหล่านี้ มักจะเป็นอัตลักษณ์แบบลูกผสมผ่านการติดต่อใหม่ และไม่มีความเป็นหนึ่งเดียว รวมไปถึงการมีความเกี่ยวข้องกับมิติเชิงอำนาจอีกด้วย ซึ่งอัตลักษณ์และวัฒนธรรมคนพลัดถิ่นต่างๆ นั้นจัดเป็นอัตลักษณ์และวัฒนธรรมที่ถูกแปลเป็นปฏิบัติการทางสังคม เพราะมีทั้งการต่อสู้ ต่อรอง ปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์ และประดิษฐ์ใหม่ผสมผสานกันอยู่ด้วย ซึ่งงานที่ถูกจัดให้อยู่ในยุคสมัยหลังชาติพันธุ์อาร์ง (post-ethnicity) นั้น เริ่มขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1980 เป็นงานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ทั้งรัฐและทุน รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์มีความแข็งแกร่งจนสามารถขยายอำนาจไปครอบครองท้องถิ่นได้มากขึ้น โดยผ่านกลไกต่างๆ ทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน รวมทั้งผ่านระบบการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ด้วย โดยนักมานุษยวิทยารุ่นใหม่ๆ เช่น Gupta และ Ferguson (1999) เริ่มเปิดมุมมองเพิ่มขึ้นในการให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม หรือความเป็นพหุวัฒนธรรมในบริบทของทุนนิยมยุคหลัง (late capitalism) เพราะจากการอพยพโยกย้ายแรงงานข้ามชาติและการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนรัฐชาติอย่างรวดเร็ว ด้วยสภาพการณ์เช่นนี้จึงทำให้วัฒนธรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง หรือถูกจำกัดอยู่แต่เพียงอาณาบริเวณอันใดอันหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจงอีกต่อไป แต่วัฒนธรรมมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง จนมีลักษณะไร้พรมแดน (detrterritorialized) แนวคิดดังกล่าวเป็นประเด็นที่นักมานุษยวิทยารุ่นหลังนำมาเป็นประเด็นสำคัญในการโต้แย้งกับนักมานุษยวิทยารุ่นก่อนว่า สิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรม (cultures) อัตลักษณ์ (identities) และชาติพันธุ์ (ethnicities) ไม่สามารถบรรจุ

ไว้ในพรมแดนรัฐชาติได้ หากแต่เป็นสิ่งที่เลื่อนไหล สัญจร และตัดข้ามพรมแดนได้ สำหรับผู้เขียนนั้น ในบทความชิ้นนี้จะขอเน้นไปที่มิติของอัตลักษณ์ในยุคที่ 3 โดยเฉพาะเรื่องของสังคมพหุวัฒนธรรมที่ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายและมีความทับซ้อนเชิงอำนาจอยู่มากมาย อีกทั้งผู้เขียนยังสนใจอำนาจของผู้คนกลุ่มเล็กๆ ที่ต้องถูกปะทะประสานกับวาทกรรมหลักของสังคม ไม่ว่าจะเป็นรัฐชาติ การกลืนกลาย วิถีโลกาภิวัตน์ในความเป็นพหุวัฒนธรรมของสังคมต่างๆ อีกด้วย รวมไปถึงมิติด้านการสื่อสารที่ถูกขยายขยายจากสื่อกระแสหลัก เช่น สื่อมวลชน มาเป็นพื้นที่ของการสื่อสารด้วยสื่อชุมชน หรือสื่อเฉพาะกิจ ที่คนตัวเล็กๆ เหล่านี้สร้างขึ้นเองเพื่อต่อรองกับวาทกรรมหลักของสังคม

สำนึกแห่งอัตลักษณ์ ที่มาและการระบุตัวตน (Identity and Identification)

เรื่องของอัตลักษณ์และการสำนึกอัตลักษณ์ในแต่ละบุคคล (subjective sense) ว่า เราเป็นใครนั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งความสำคัญในส่วนนี้นอกจากจะขึ้นกับความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกของแต่ละบุคคลหรือของกลุ่มโดยภาพรวมแล้ว นักวิชาการส่วนหนึ่งยังระบุว่า ต้องขึ้นกับความ “มีใจ” หรือ “การทุ่มเทแรงใจ” (psychological investment) หรือ “สำนึก” ต่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองในแต่ละบุคคลด้วย (Verkuyten, 2014) ซึ่งการ “มีใจ” หรือ “ทุ่มเทแรงใจ” ที่เราจะบอกว่าเราเป็นใครนั้น ถือเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล นั้นหมายความว่า แม้เราจะอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ระดับความเข้มข้นในการแสดงอัตลักษณ์ตัวตนกลับแตกต่างกันออกไป เช่น คนมอญข้ามถิ่นหรือแรงงานมอญในประเทศไทยจะแสดงออกถึงความเป็นมอญของตนออกมาอย่างชัดเจนในพิธีกรรมสำคัญมากกว่าตอนอยู่ที่ประเทศเมียนมาร์ ซึ่งสำนึกเหล่านี้จะส่งผลตามมาถึงแนวคิด แนวปฏิบัติ พฤติกรรมการแสดงออก หรือแม้แต่พฤติกรรมการสื่อสารและการใช้สื่อของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ในอนาคตไปโดยปริยายอีกด้วย

ความหมายของ “อัตลักษณ์” โดยทั่วไปหมายถึง ความสำนึกของแต่ละบุคคลว่า ตนเองมีความเหมือนหรือแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร สามารถทำให้คนอื่น ๆ แยกแยะและบ่งชี้ความเป็นตัวตนของแต่ละคนได้ โดยที่ลักษณะนั้นดำรงอยู่ในตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในแต่ละบุคคลก็สามารถจะมองตัวเองได้หลากหลายออกไป ขึ้นอยู่กับว่าเราเป็นสมาชิกหน่วยใดของสังคม ซึ่งแต่ละหน่วยของสังคมนั้นตัวเราเองก็จะมีบทบาทที่แตกต่างกัน สำหรับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ในยุคปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลจากนักคิดยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ที่มองว่าอัตลักษณ์เป็นเรื่องของความสำนึกที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ซึ่งการจะเกิดขึ้นของอัตลักษณ์หรือนิยามตัวตนว่าเราเป็นใครนั้น จะเกิดขึ้นได้เมื่อเราออกไปมีปฏิสัมพันธ์หรือสื่อสารกับคนอื่น ๆ ในทุกระดับสังคม ซึ่งนักคิดยุคหลังสมัยใหม่ เช่น คริส บาร์เกอร์ (Barker, 2000) และสจวร์ต ฮอลล์ (Hall, 2003) (อ้างถึงใน สุจิตรา เปลียนรุ่ง, 2553) ได้ให้ทัศนะว่า การก่อตัวขึ้นของอัตลักษณ์เป็นเรื่องของกระบวนการที่สลับไหล (process) และไม่ได้เป็นสิ่งที่เราได้มาแต่กำเนิด หากเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมในภายหลัง (socially constructed) ในขณะที่ สมสุข หินวิมาน (2548) นักวิชาการไทยด้านวัฒนธรรมศึกษาระบุว่า เนื่องจากอัตลักษณ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการสื่อสาร เพราะการสื่อสารจะเป็นเครื่องมือซึ่งทั้งของกลุ่มคนกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงปัจเจกที่สามารถใช้ถ่ายทอดอัตลักษณ์ของตนเองได้ เพราะฉะนั้น ด้านหนึ่งของอัตลักษณ์จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เรารู้ว่าเราเป็นพวกเดียวกับคนอื่น และอีกด้านหนึ่งคนอื่นก็ต้องรู้สึกเช่นเดียวกับเราด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวอัตลักษณ์นั้นจึงเป็นตัวกำหนดขอบเขต 5 ประการให้เราได้แก่ (1) เราเป็นใคร (2) เราเหมือนหรือต่างจากคนอื่นอย่างไร (3) มีใครเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกับเราบ้าง (4) เราควรมีปฏิสัมพันธ์หรือเราจะสื่อสารกับคนอื่น ๆ อย่างไร และ (5) คนอื่น ๆ จะสานสัมพันธ์กับเราอย่างไร โดยบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์เดียวกัน ก็จะถูกยอมรับจากสมาชิกภายในสังคมเดียวกันให้เป็น “คนวงใน” หรือเป็น “คนในวัฒนธรรมเดียวกัน” นั่นเอง

ทางด้านของ Arjun Appadurai (2017) พบว่า เรื่องของอัตลักษณ์นั้น ไม่มีขอบเขตหรือดินแดนที่ชัดเจน เพราะอาจถูกสร้างใหม่เนื่องจากอิทธิพลของสื่อก็ได้ ดังนั้น การศึกษาในเชิงมานุษยวิทยาก็ไม่จำเป็นที่จะต้องศึกษาเพียงพื้นที่เล็กๆ ที่เป็นสังคมที่เหนียวแน่นมีขอบเขตดินแดนชัดเจน แต่ควรจะศึกษา “บริบท” (context) ของสังคมให้มากขึ้น และควรลงลึกในมิติที่หลากหลาย เช่น เรื่องของระบบเศรษฐกิจ และการกระจายพลัดถิ่นของชุมชนเหล่านั้น และยังควรอย่างยิ่งที่จะศึกษาเรื่องเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนเหล่านั้น และศึกษาว่า เพราะเหตุใดหรืออะไรที่ยังทำให้พวกเขารวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่นจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งควรจะยกเรื่องการสื่อสารให้เป็นพื้นที่ของการศึกษาแบบใหม่ในแนวทางการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การระบุอัตลักษณ์ของคนกลุ่มต่างๆ นั้น (group identification) ก็เป็นตัวบ่งชี้หนึ่งที่ทำให้เราประเมินได้ว่า เหตุใดคนบางคนจึงแสดงอัตลักษณ์ที่เข้มข้นกว่าคนอื่น และดำเนินชีวิตที่สอดคล้องไปกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยึดโยงนั้นอยู่นั้นอย่างเหนียวแน่น โดยเมื่อเราได้ยึดโยงตัวเรากับกลุ่มแล้ว ก็จะก่อให้เกิดความรู้สึกถึงความเชื่อมโยงผูกพันและมีผลกระทบทางอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้มีนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ 2 คน ได้แก่ Brubaker และ Cooper (2000) ได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องของอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความเป็นพหุวัฒนธรรม ควรศึกษาแบบเป็นกระบวนการ (process) คือ ศึกษากระบวนการทำงานของอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ที่เคลื่อนไปในรูปแบบต่างๆ และเห็นถึงความเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ มากกว่าที่จะระบุเป็นพิมพ์เขียวว่า กลุ่มใดควรมีอัตลักษณ์แบบใด ซึ่งในเรื่องนี้เคยถูกยกตัวอย่างไว้ในคำกล่าวรายงานเรื่อง “การระบุอัตลักษณ์ของประเทศเนเธอร์แลนด์” (Identification of the Netherlands) ในหน้า 31 ว่าการศึกษาเรื่องของอัตลักษณ์ชาวดัตช์ ควรศึกษาใน 2 กรณีสำคัญๆ ว่า หนึ่งในสถานการณ์ใดที่อัตลักษณ์ทำงานอย่างเข้มข้นและสองสถานการณ์ใดที่อัตลักษณ์ไม่ได้ถูกพูดถึงเลย คำถามเหล่านี้ต่างหากที่มีประโยชน์มากกว่า

การพยายามที่จะไปกำหนดหรือระบุ ว่า อะไรคือสัญลักษณ์ประจำชาติของชาวเนเธอร์แลนด์ หรืออะไรคืออัตลักษณ์แท้ๆ กันแน่ (Verkuyten, 2014) ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่า การศึกษาอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ในยุคหลังสมัยใหม่นั้น มีแนวโน้มที่จะศึกษากระบวนการทำงานของอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน

แต่เดิมในการวิเคราะห์เรื่อง “อัตลักษณ์วัฒนธรรม” หรืออัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์นั้น มักพูดถึงถึงในสองแนวทาง (Hall, 1990) ได้แก่ (1) อัตลักษณ์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมร่วม (collective) หรือวัฒนธรรมแบบผสมผสาน คือ ผสานระหว่าง “ตัวตนที่แท้จริง” (one true self) และ “ความเป็นตัวเอง” (self) กรณีนี้เห็นได้ในกลุ่มคนที่มีประวัติศาสตร์และบรรพบุรุษสืบเชื้อสายร่วมกัน ซึ่งทำให้พวกเราเป็นเสมือนเป็นคนคนเดียวกัน “one people” ซึ่งมีลักษณะคงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และดำเนินไปภายใต้กรอบหรือขอบเขตเดิม คำว่า “หนึ่งเดียว” (oneness) ซึ่งแนวความคิดเรื่อง “อัตลักษณ์วัฒนธรรม” เข้ามามีบทบาทที่สำคัญอย่างเด่นชัดในยุคของการต่อสู้หลังสิ้นสุดยุคของการล่าอาณานิคม ซึ่งเป็นรากฐานในการปรับเปลี่ยนสังคมโลก นอกจากนี้ ยังเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลและผลักดันเรื่องภาพตัวแทนของคนชายขอบในสังคมหลังยุคการล่าอาณานิคมอีกด้วย (2) เป็นแนวคิดที่ต่างไปจากมุมมองอัตลักษณ์ด้านแรก โดยตั้งคำถามว่า จริงๆ แล้วอัตลักษณ์ของเราคืออะไร ดังนั้น อัตลักษณ์วัฒนธรรมในความหมายที่สองจึงเป็นเรื่องของ “การกลายเป็น” (becoming) เช่นเดียวกับ “การเป็นอยู่” (being) เป็นเรื่องราวของอดีตและอนาคต ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ เวลา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เพราะอัตลักษณ์วัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ทั้งหลายจะต้องดำเนินผ่านช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง มีความเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอำนาจอย่างแนบแน่น โดยอัตลักษณ์วัฒนธรรมจะเป็นสิ่งช่วยยึดโยงกลุ่มชาติพันธุ์ให้เป็นพวกเดียวกัน หรือการกำหนดผ่านเรื่องเล่าในอดีตก็มีส่วนช่วยสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มด้วยเช่นกัน ซึ่ง “อัตลักษณ์วัฒนธรรม” ในมุมมองนี้ อัตลักษณ์วัฒนธรรมมิได้เป็นปัจจัยคงที่ แต่เป็นสิ่งที่ดำเนินไปโดยไม่เปลี่ยนแปลง นอกเหนือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มิได้ถือกำเนิดจากจุดเริ่มต้นเดียว อันจะทำให้เราสามารถทราบและเข้าใจถึงผล

สุดท้ายและสิ่งที่จะย้อนกลับมาหา แน่นอนที่สุดว่า มันก็มีใช้จินตนาการเช่นกัน มันเป็นบางสิ่ง (something) มันไม่ใช่เรื่องของจินตนาการ มันมีประวัติศาสตร์ของมัน ประวัติศาสตร์ก็มีความจริงอยู่ข้างใน ซึ่งจะสร้างผ่านรูปแบบของความทรงจำ ความเพ้อฝัน เรื่องเล่า และตำนาน อัตลักษณ์วัฒนธรรมเป็นจุดที่บ่งชี้รูปแบบเฉพาะ อาจเป็นจุดที่ไม่คงที่หรือไม่เรียงร้อยต่อกัน เป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นภายใต้วาทกรรมของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ (positioning) ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ขึ้น

สำหรับประเด็นการสร้างประวัติศาสตร์ด้วยความทรงจำ เรื่องเล่า หรือตำนานต่างๆ เหล่านี้ Edward Said เรียกว่า “จินตนาการแห่งภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์” (imaginative geography and history) ซึ่งจะช่วยในการคิดหรือจินตนาการถึงความแตกต่างของสิ่งที่อยู่ใกล้และสิ่งที่อยู่ไกลออกไป จำเป็นต้องอาศัยคุณค่าจากจินตนาการและการสร้างภาพที่เราารู้สึก สิ่งที่เราทุกคนล้วนเป็นเจ้าของประกอบขึ้นเป็นสิ่งที่ Benedict Anderson เรียกว่า “ชุมชนในจินตนาการ” (imagined community) เช่นเดียวกับกรณีตัวอย่างที่แอฟริกา ก็เป็นส่วนสำคัญหนึ่งในจินตนาการของชาวแคริบเบียน (Caribbean) ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วชาวแคริบเบียนเองก็ไม่สามารถกลับไปยังถิ่นฐานเดิมได้อีกครั้ง ลักษณะดังกล่าวนี้ได้เข้ามาแทนที่ “การเดินทางกลับสู่ถิ่นฐาน” (homeward journey) ซึ่งมีความซับซ้อนและยาวนาน เห็นได้ในงานเขียนที่หลากหลาย ยกตัวอย่างจากเอกสารสารบัญญัตินิยายของ Tony Sewell ชื่อ “Garvey’s Children: The Legacy of Marcus Garvey” เป็นการบอกเล่าเรื่องราวของการกลับไปสู่อัตลักษณ์ของแอฟริกา ส่วนในจำไมก้า การหวนระลึกถึงมาตุภูมิบ้านเกิดก็อาจมิใช่ด้วยบทเพลงประจำเผ่า แต่กลับเป็นแนวดนตรีและบทเพลงของนักดนตรีผิวดำอย่าง Burning Spear และ Bob Marley เป็นต้น (สุจิตรา เปลียนรุ่ง, 2553)

อย่างไรก็ตาม เรื่องของสำนักแห่งอัตลักษณ์ในปัจจุบันคือนั้นยังขึ้นกับการระบุตัวตัวเองว่า ตนเองเป็นสมาชิกของกลุ่มใด ทั้งนี้ก็ขึ้นกับบริบทที่แวดล้อมรอบตัวเราอยู่ในขณะนั้นด้วย เพราะบางครั้งเราก็ระบุตัวตัวเองว่าเป็นผู้หญิง เป็นนักศึกษาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งการวางตำแหน่งแห่งที่ของตัวเราเองนี้

เท่ากับว่าเราได้ระบุตำแหน่งในสังคมว่า เราเป็นใครและสังกัดใด ซึ่งชื่อกลุ่มหรือชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ของเรานั้น เปรียบเสมือนการติดป้าย (label) ให้กับตัวเราเอง ซึ่งป้ายเหล่านี้มีความหมายค่อนข้างเฉพาะเจาะจง และการระบุป้ายชื่อที่เปลี่ยนไปอาจทำให้คนนอกเกิดความคาดหวังที่แตกต่างกันไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น ชาวอเมริกันเชื้อสายเม็กซิกันที่เรียกตัวเองว่า “ชิคาโน” (Chicano) มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรม แสดงความคิดเห็น และมีความรู้สึกร่วมในกลุ่มของตนเองแตกต่างจากชาวอเมริกันเชื้อสายเม็กซิกันที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฮิสแปนิก” (Hispanic) แม้ว่าทั้งสองกลุ่มจะมีเชื้อสายอเมริกัน-เม็กซิกันเหมือนกัน ซึ่งกลุ่มแรกจะมีสำนึกทางการเมืองที่ชัดเจน เพราะกลุ่มชิคาโนนี้มีที่มาจากการผลักดันเรื่องการเมือง นโยบายการเลือกปฏิบัติและการกีดกันทางเชื้อชาติ แตกต่างจากกลุ่มที่สองที่กำเนิดมาจากนโยบายทางการเมือง (Buriel, 1987) และความสำนึกเหล่านี้เองที่จะส่งผลผลักดันไปถึงเรื่องของการแสดงออก และการเลือกวิธีการสื่อสารตัวตนของกลุ่มออกมาให้ปรากฏต่อสังคม

นอกจากนี้ ในงานของ Stuart Hall (2003) ที่ศึกษาเรื่อง “New Ethnicities” โดยศึกษาอัตลักษณ์ของคนผิวสีในอังกฤษกับการพยายามสร้างตัวตน (identification) โดยผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมที่เรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองของคนผิวสี” (black cultural politics) การนิยามเกี่ยวกับตนเองและความรู้สึกภายในจากอดีตที่ผ่านมาของพวกผิวสีในการต่อสู้กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ในสังคมอังกฤษ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ทางสังคมที่เกิดขึ้นร่วมกันในลักษณะของการเมืองกับการต่อต้านทางเชื้อชาติ (the politics of anti-racism) ที่มีผลมาจากความแตกต่างระหว่างคนสองกลุ่ม ในการวิเคราะห์เขาจึงอาศัยการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ ประเพณี และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เรียกว่า “กระบวนการก่อรูปอัตลักษณ์” (building up of identity) และความแตกต่างของวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ทำให้พวกผิวสีได้กลายเป็นอื่นในสังคมคือ ไม่สามารถพูดและและไม่มีตัวตนในสังคม แต่ในงานของ Hall เองก็พบว่า มีการแสดงออกของคนผิวสีที่ต่อต้านกับการครอบงำดังกล่าวในลักษณะการเมืองเรื่องการสร้างภาพตัวแทน (politics of representation) เพื่อต่อต้านกับ

วาทกรรมหลักในสังคมผ่านสื่อต่างๆ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ (tools) เช่น ผ่านการผลิตสื่อบุคคลอย่างนักดนตรีผิวสี วรรณกรรมเฉพาะของคนผิวสี ภาพยนตร์หรือการแต่งกาย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคำว่า “อัตลักษณ์ทางสังคม” หมายถึงคำถามที่ว่า “เราเป็นอะไรเมื่อเราต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น” ดังนั้น เช่นเดียวกับในบริบทของสังคมชาวเยอรมัน การที่จะบอกว่าตนเองเป็นชาวตุรกีก็ต่างกับการที่ระบุว่าเป็นชาวเยอรมันเชื้อสายตุรกี เพราะในกรณีแรกเราวางตัวเองอยู่ห่างไกลจากสังคมเยอรมันมากกว่าในกลุ่มที่สอง และยังแทรกนัยทางการเมืองอีกด้วย นั่นแสดงให้เห็นว่า การแสดงออกของอัตลักษณ์นอกจากจะเป็นเรื่องสำนึกของปัจเจกแล้ว ก็ยังเกี่ยวข้องอย่างสำคัญถึงบริบทสังคมที่เราสังกัดอยู่ด้วย

สำหรับประเทศไทย มีงานของ Charles F. Keyes (1979) เรื่อง *Ethnic Identity and Adaptation of Karen in Thailand* ที่ศึกษาถึงสภาพของสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยงพลัดถิ่นตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 บริเวณชายแดนไทย-พม่า พบว่า ชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแห่งนี้มีการดำรงชีวิตและการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างเข้มข้น โดยไม่ขึ้นต่อรัฐชาติ และมีการติดต่อกันเองของกะเหรี่ยงสองกลุ่มอยู่ตลอดเวลา แต่ในระยะเวลาต่อมา เมื่อเส้นเขตแดนถูกกำหนดขึ้นภายใต้ความกดดันด้านเศรษฐกิจและการเมือง จึงได้ส่งผลต่อการปรับตัวทางชาติพันธุ์กับกลุ่มที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในพื้นที่กับกลุ่มภายนอก โดยพบว่า อัตลักษณ์จะถูกผลิตออกมาในบริบทพื้นที่ต่างๆ ในขณะเดียวกันก็จะมีการยอมรับอัตลักษณ์ใหม่เข้าไปผสมผสาน (assimilation) จนเป็นอัตลักษณ์ใหม่ของชาติพันธุ์และต้องต่อสู้ต่อการใช้อำนาจครอบงำ (hegemony) ของกลุ่มสังคมใหญ่ (main culture) อย่างเข้มข้น หรือในงานของ ัญพัชร ศรีมาร์ตัน (2558) พบว่า มีการนำวัฒนธรรมล้านนาทั้งเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ สื่อต่างๆ และวัฒนธรรม ได้ถูกนำมาปรับเปลี่ยนใหม่ผสมผสานกับความเป็นตะวันตก เพื่อสร้างอัตลักษณ์แบบล้านนาใหม่เพื่อเป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยวและนำมาซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและคุณค่าให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

ในทางสังคมวัฒนธรรม อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ถือเป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนและชุมชนที่ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น แต่ก็มักจะถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมกระแสหลักของผู้มีอำนาจมากกว่า หรือถูกครอบงำจากสังคมใหญ่ (main culture) อยู่เสมอ ดังนั้น การที่เราจะส่งเสริมอัตลักษณ์ของกลุ่มคน/กลุ่มชาติพันธุ์ หรือการโน้มกลับมาสู่แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นนิยมนั้น จำต้องส่งเสริมผลักดันให้เกิดกระบวนการ “คืนสู่รากเหง้า” ให้มากขึ้น เพื่อสืบหาตัวตนและอัตลักษณ์ที่ถูกครอบงำให้พลิกฟื้นมาเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นให้คืนความเชื่อมั่น การเคารพตนเอง องค์กรความรู้ ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีอันดีงามแห่งกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเข้าไปด้วย (เสรีพงศ์พิศ อ้างถึงใน ประวรรณ ทรงบัณฑิตย์, 2549) เพื่อที่จะให้เกิดความภาคภูมิใจในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของกลุ่มชนของตนเอง ซึ่งจะส่งผลไปสู่การแสดงออกถึงอัตลักษณ์ที่เหมาะสมในสังคมแบบพหุวัฒนธรรมที่ผู้เขียนจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

การแสดงอัตลักษณ์ในสังคมพหุวัฒนธรรม

สำหรับสังคมพหุวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” (ethnic group) เพื่อแยกข้อแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมต่างกัน โดยไม่พิจารณาเรื่องเชื้อชาติ (race) เช่น เราเป็นคนไทย คนจีน คนอินเดีย เป็นต้น ส่วนนักวิชาการสาขาอื่นมักใช้คำว่า “ชนชาติ” ในความหมายเหมือนที่นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” ซึ่ง อมรา พงศาพิชญ์ (2549) ระบุว่า ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ใช้พิจารณาความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์มีหลายองค์ประกอบ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ภาษา หรือแม้แต่ระบบความเชื่อและศาสนา ทั้งนี้ การศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ และวัฒนธรรมเป็นเรื่องซับซ้อน เป็นศาสตร์ที่ต้องใช้เวลายาวนานในการศึกษาและทำความเข้าใจ

ความคิดเรื่องการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น อมรา พงศาพิชญ์ (2541) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมคือการมีวัฒนธรรม

ที่หลากหลายร่วมกัน และไม่ได้มีการพยายามครอบงำซึ่งกันและกัน เพราะสังคมในปัจจุบันนี้ เมื่อเกิดพรมแดนรัฐชาติขึ้น จึงเกิดการมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตของรัฐชาติหนึ่งๆ และเมื่อใดหากเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมนั้นๆ แบบยอมรับซึ่งกันและกัน นั้นแปลว่าเกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม หรือที่เราใช้คำว่า “พหุวัฒนธรรม” (cultural pluralism) นั้นเอง และรัฐชาติใดที่มีหลายวัฒนธรรม ประเทศนั้นหรือรัฐชาติที่เกิดขึ้นใหม่นั้นมักจะเป็นพหุวัฒนธรรม เพราะประเทศเหล่านั้นเกิดขึ้นภายหลังการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ เป็นต้น หรือประเทศในเอเชียก็มีสิงคโปร์และมาเลเซียที่เคยประกาศตนเองว่า เป็นประเทศแห่งพหุวัฒนธรรม ซึ่งในประเทศเหล่านั้นให้ความสำคัญในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเรื่องสำคัญ ส่งผลให้กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารจัดการไม่เคร่งครัดนัก และเปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติโดยไม่มียุทธวิธีใดวัฒนธรรมหนึ่งพยายามไปครอบงำคนอื่น (dominant culture) และต้องไม่มีวัฒนธรรมอื่นถูกครอบงำ (subordinated culture) ด้วยเช่นกัน แต่ในความเป็นพหุวัฒนธรรมนั้นอาจมีความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ ถ้าสมาชิกในกลุ่มเกิดการไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ซึ่งความขัดแย้งนี้อาจเกิดขึ้นเพราะการแพร่กระจายด้วยการสื่อสาร การถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชนกระแสหลักหรือผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารก็ได้ อย่างไรก็ตาม นโยบายชาตินิยมของรัฐบาลส่วนใหญ่มักมีผลกระทบต่อการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์และภูมิหลังของกลุ่ม รวมถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมอื่นๆ ด้วย เช่น ศาสนา/ความเชื่อ แต่ส่วนใหญ่เราพบความขัดแย้งที่สำคัญที่สุดที่ถูกสื่อสารออกมาคือ ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ ทั้งนี้เพราะต่างฝ่ายต่างยึดมั่นว่า อุดมการณ์ของตัวเองควรครอบงำผู้อื่นแทบทั้งสิ้น

ความคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมหรือความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น เริ่มเข้ามาสู่การถกเถียงในแวดวงวิชาการเมื่อประมาณ 60 ปีล่วงมาแล้ว หรือในช่วงทศวรรษ 1960 โดยในช่วงระยะเวลานั้น ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มคนผิวสี รวมถึงลัทธิชาตินิยมกำลังเฟื่องฟูอย่างยิ่ง ทำให้เกิดบรรยากาศของการ

ทำลาย การต่อสู้ทางการเมือง และการแสวงหาอัตลักษณ์ของกลุ่มคนต่างๆ ที่เคยอยู่ในสถานะชนชายขอบที่เคยถูกเอารัดเอาเปรียบ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จึงทำให้เหล่านักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และด้านการสื่อสารเกิดความสนใจ และตั้งคำถามเกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมภายใต้ระบบการเมืองสมัยใหม่ ว่าคนกลุ่มต่างๆ ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันภายใต้ดินแดนที่เรียกว่า “รัฐชาติ” ยังคงถูกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม ทำให้กลุ่มคนที่ถูกกีดกันและถูกจัดให้เป็นอื่น (others) ในสังคมออกมาทำลายรัฐอยู่ตลอดเวลา เช่น การที่กลุ่มคนผิวดำออกมาเรียกร้องความเท่าเทียม และเชื่อว่าคนผิวดำที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคมมีอคติทางเชื้อชาติต่อพวกตน (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2556)

ในช่วงปี ค.ศ.1980-1990 หรือช่วงระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดปรากฏการณ์ที่นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ให้ความสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว มีกระแสที่ชนกลุ่มน้อยและกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มได้ออกมาเรียกร้องให้รัฐชาติสนใจ และให้ความสำคัญกับเรื่องของอัตลักษณ์และสิทธิทางวัฒนธรรมที่พวกเขาควรได้รับ รวมถึงทำลายอคติที่มีต่อพวกเขา ซึ่งนักวิชาการอย่าง Helly (2002: 79-80) ระบุว่า การเคลื่อนไหวนี้มาพร้อมกับการต่อสู้ด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่กลุ่มพึงมี และควรสืบทอดโดยปราศจากการแทรกแซงจากภาครัฐหรือวัฒนธรรมหลักอื่นที่เหนือกว่า ซึ่งมีการตั้งคำถามกันอีกครั้งว่า “วัฒนธรรมแห่งชาติ” ซึ่งครอบงำชนกลุ่มน้อยและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมแห่งชาตินั้นเป็นเรื่องสมควรหรือไม่ การเคารพวัฒนธรรมของคนอื่นและการธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์จึงกลายเป็นประเด็นในการต่อสู้เชิงการเมือง คำว่า “วิถีทางวัฒนธรรม” หรือ “cultural orientation” จึงกลายเป็นประเด็นสำคัญต่อการทำความเข้าใจว่า กลุ่มชาติพันธุ์ควรจะมีอำนาจอันชอบธรรมและมีสิทธิที่จะแสดงออกในวิถีวัฒนธรรมของเขา โดยที่ไม่ถูกเหยียดหยามและปิดกั้นจากรัฐชาติใดๆ

การทำความเข้าใจเรื่องพหุวัฒนธรรมถูกวิพากษ์ว่า เป็นการมองหาความไม่ลงรอยทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมแห่งชาติและวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ในช่วงทศวรรษ 1990 การศึกษาพหุวัฒนธรรมแทบถูกเรียกได้ว่าเป็นการ

วิพากษ์โครงสร้างและอุดมการณ์แบบชาตินิยม ที่ส่งผลกระทบต่อการไม่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่ความพยายามและข้อเสนอแนะใหม่ๆ ว่า รัฐชาติควรจะเคารพอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย โดยอาจให้อำนาจและสิทธิในการปกครองตนเองแก่คนเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในมิติของการให้สิทธิยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงในเชิงแนวคิดทฤษฎี ซึ่งปัญหาสำคัญคือ การอยู่ร่วมกันของคนที่มีวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ต่างกันอาจไม่นำไปสู่การยอมรับความแตกต่างและความเท่าเทียม เพราะรัฐชาติเองยังคงสร้างกฎเกณฑ์การได้สิทธิ จึงทำให้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมจึงเป็นเพียงคำโฆษณาเท่านั้น นักวิชาการยังคงถกเถียงกันอยู่เสมอว่าแนวคิด “พหุวัฒนธรรม” จึงอาจเป็นเรื่องอุดมคติและกลายเป็นเครื่องมือที่ให้พลังการเมืองได้แสดงอำนาจเท่านั้น ซึ่ง Helly (2002) ตั้งข้อสังเกตว่า ความหมายของพหุวัฒนธรรมในสังคมประชาธิปไตยที่ควบคุมโดยรัฐนั้น มักจะถูกกำกับโดยวาทกรรมเรื่องความเท่าเทียมและความเป็นพลเมือง แต่การเข้าถึงสิทธิต่างๆ ของชนกลุ่มน้อยในสังคมใหญ่ก็ยังคงถูกควบคุมโดยรัฐ และอยู่ภายใต้วาทกรรม “แตกต่างแต่ไม่แตกแยก” ซึ่งทำให้เกิดการกดขี่ในรูปแบบใหม่ โดยทำให้ชนกลุ่มน้อยเชื่อว่า ตนเองได้รับสิทธิและสามารถธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอาไว้ได้ ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้การทำงานของวาทกรรมทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญนั้นไม่ใช่ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้คนเพียงกลุ่มเดียว แต่วาทกรรมเรื่องความแตกต่างระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ในสังคมนั้นยังคงปรากฏชัดอีกในหลายมิติ เช่น เรื่องของชนชั้นทางเศรษฐกิจ ศาสนา การศึกษา อุดมการณ์ เพศสภาวะ และเพศวิถีอีกด้วย

ส่วนในประเด็นเรื่องการแสดงอัตลักษณ์กับสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น นักวิชาการด้านอัตลักษณ์กล่าวว่า โดยธรรมชาติแล้วบุคคลมักแสวงหาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นและจะเป็นประโยชน์กับตน เนื่องจากอัตลักษณ์เหล่านี้ส่วนหนึ่งทำให้พวกเขาเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักถึงคุณค่าความเป็นคนในกลุ่มของเขาเอง เพราะมาจากการรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของเชื้อชาติร่วมกัน และในทางเดียวกัน เราต้องการให้กลุ่มชาติพันธุ์ของเราได้รับการยอมรับ

และชื่นชมจากสังคมภายนอกด้วยเช่นกัน ซึ่งการยอมรับเหล่านี้ไม่ใช่แค่เพียงนำความภาคภูมิใจมาเท่านั้น บางครั้งยังนำมาซึ่งผลประโยชน์ที่หลากหลาย ทั้งในรูปของเงินอุดหนุน สิ่งอำนวยความสะดวก และสิทธิประโยชน์ต่างๆ จากสังคมภายนอกอีกด้วย จนเป็นเหตุว่าส่วนใหญ่ผู้ที่อยู่ในฐานะของชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์มักจะสนับสนุนความเป็นพหุวัฒนธรรมในสังคมใหญ่ที่สังกัดอยู่ มากกว่าจะสนับสนุนให้เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Parekh, 2000) ซึ่งก็ชัดเจนว่าสำหรับคนกลุ่มใหญ่ (main culture) แล้ว เรื่องของการสนับสนุนพหุวัฒนธรรมบางครั้งอาจทำให้พวกเขารู้สึกไม่ค่อยปลอดภัย เพราะต้องมีการเปิดพื้นที่ให้กับอัตลักษณ์และความต้องการของกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนกลุ่มน้อยเหล่านี้ได้แสดงออก และคนกลุ่มใหญ่มักมองว่า ความต้องการที่จะรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มน้อยเหล่านี้เองที่อาจกลายเป็นภัยคุกคามอันใหญ่โตต่อการครอบงำทางวัฒนธรรมได้ จนหลายประเทศในยุโรปมองว่า พหุวัฒนธรรมเป็นเรื่องของชนกลุ่มน้อย เพราะมันมีคุณค่าเพียงแค่ส่งเสริมอัตลักษณ์ของสังคมตนเองไว้เท่านั้น และยังเป็นภัยคุกคามอันสำคัญของอัตลักษณ์และสถานะทางสังคมของคนในสังคมใหญ่อีกด้วย ด้วยเหตุนี้ ในบริบทสังคมของแถบยุโรปจึงมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการกลืนกลายทางวัฒนธรรมมากกว่าจะสนับสนุนกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยด้วยประการทั้งปวง ซึ่งมีการสำรวจหลายครั้งในยุโรปพบว่า ในประเทศเยอรมนี ฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ สโลวาเกีย และเนเธอร์แลนด์ ประชาชนส่วนใหญ่มีแนวโน้มชัดเจนที่จะสนับสนุนให้เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรมมากกว่าจะสนับสนุนชนกลุ่มน้อย โดยกล่าวว่า “ผู้ย้ายถิ่นควรปรับตัวและลิ้มวัฒนธรรมของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้” กล่าวโดยสรุปก็คือ สำหรับชนกลุ่มใหญ่อัตลักษณ์ของความเป็น “พหุวัฒนธรรม” หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับความแตกต่างของกลุ่มอื่นๆ และถือเป็นภัยคุกคามที่สำคัญ ในขณะที่การกลืนกลายทางวัฒนธรรมให้ความสำคัญและผลกระทบหน้าที่ไปยังชนกลุ่มน้อยที่ต้องเป็นฝ่ายเปลี่ยน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่อธิบายได้ว่า ทำไมคนที่เป็นคนกลุ่มใหญ่จึงชอบความกลืนกลายทางวัฒนธรรม ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยมักสนับสนุนความเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ของตนหรือสนับสนุนพหุวัฒนธรรม

เรื่องราวของประเด็นอัตลักษณ์ที่กลับมาพูดถึงในช่วงศตวรรษที่ 21 นี้ มีผลจากการกลับมาของกระแสชาตินิยม รวมถึงกระแสท้องถิ่นนิยมด้วย โดยเป็นเรื่องที่ชวนถกเถียงในหมู่นักวิชาการว่า เราจะยังคงอ้างความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่สพัดในโลกทุกวันนี้ได้อย่างไร สื่อก็จะเป็นปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ ซึ่งจากข้อมูลที่ผู้เขียนกล่าวข้างต้นแล้วว่า หากมนุษย์เกิดความไม่เชื่อมั่นในประวัติศาสตร์ของตน ก็อาจจะไหลไปตามกระแสโลกได้โดยง่าย โดยเฉพาะกระแสของความเป็นพลเมืองและรัฐชาติ และอาจทำให้หลงลืมประวัติศาสตร์รากเหง้าของตนเองในที่สุด แม้ว่าในขณะนั้นจะมีสื่อกระแสหลักที่ช่วยสนับสนุนการอ้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองก็ตาม แต่เนื่องจากกระบวนการสร้างและอ้างอัตลักษณ์นั้น มีกระบวนการที่ซับซ้อนและหลากหลายมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องความเป็นท้องถิ่น (local) และกระแสโลกาภิวัตน์ จึงกลายเป็นสิ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันเสมอ ซึ่งความเป็นท้องถิ่นเหล่านี้จะเห็นได้ชัดเจนในบริบทของศาสตร์แห่งวัฒนธรรมศึกษา เพราะคำว่าท้องถิ่นเองก็มักจะมีนัยยะของความเป็นสากลอยู่ด้วย (cosmopolitan) โดยความเป็นสากลนี้จะปรากฏออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในกลุ่มของคนพลัดถิ่น โดยธรรมชาติแล้วจะมีการพ้องพ้องกลุ่มตนเองกับทั้งวัฒนธรรมกระแสหลัก (host culture) ผสมกับวัฒนธรรมและประเพณีของตน (respective group) รวมไปถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ของกลุ่มผู้นำหรือแกนนำในชาติพันธุ์ดังกล่าว (reconstruction by their elites) ซึ่งผสมปนเปกันจากทั้งอารมณ์และความรู้สึกของพวกเขาเอง รวมถึงการผสมผสานระหว่างความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ท้องถิ่น และกระแสโลกาภิวัตน์อีกด้วย (Dayan, 1999)

อนันท์ กาญจนพันธุ์ (2557) อธิบายไว้ในประเด็นรัฐและชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับโลกาภิวัตน์ว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์นั้นมีลักษณะที่ขัดกันในตัวเอง (contradictory) จึงทำให้คนส่วนใหญ่สับสน ซึ่งในด้านสังคมและเศรษฐกิจนั้น กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คน การค้า และเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารข้ามชาติ และเกิดการกระเพื่อมของการสื่อสารอย่าง

ชัดเจน โดยมีการสื่อสารกันข้ามพรมแดนอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ทำให้ผู้คนใกล้ชิดกันมากขึ้น ทั้งในรูปของการท่องเที่ยวและการเคลื่อนย้ายแรงงาน ซึ่งแม้ปรากฏการณ์เหล่านี้จะทำให้เศรษฐกิจได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันกลับส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมยิ่งขึ้นด้วย จนเกิดความขัดแย้งมากขึ้นตามมาด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ทำให้เราเห็นปัญหาในทางสังคมแบบพหุวัฒนธรรมหลายประการ เช่น การเรียกร้องสิทธิทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยในชาติจะมีเพิ่มมากขึ้น รวมถึงการเรียกร้องสิทธิความเป็นพลเมืองและสิทธิของชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีชาวเขาในภาคเหนือ หรือกรณีชาวมุสลิมในภาคใต้ นั่นเอง ลักษณะที่สองคือ การเมืองเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่น เช่น แรงงานข้ามชาติ ผู้ลี้ภัยตามชายแดน และคนแต่งงานข้ามชาติ เป็นต้น หรือแม้แต่กรณีล่าสุดที่กองกำลังปฏิบัติการเรียกร้องสิทธิชาวอินเดียในช่วงปี 2550-2555 กรณีเหตุการณ์อินดราฟ ในประเทศมาเลเซีย ที่มีการประท้วงเรียกร้อง โดยในการประท้วงครั้งนี้ได้นำอัตลักษณ์ต่างๆ ของความเป็นชาติพันธุ์อินเดีย รวมทั้งสัญลักษณ์ต่างๆ ารูปภาพของ มหาตมา คานธี ออกมาแสดงในการประท้วงครั้งนี้ด้วย นั่นแสดงถึงสำนึกแห่งความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันของคนอินเดียพลัดถิ่นที่เข้มข้น เมื่อต้องต่อสู้เรียกร้องอยู่ในต่างแดน ซึ่งจากสภาพปัญหาเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมเหล่านี้ เราจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจความซับซ้อนของพหุวัฒนธรรมในแง่มุมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นความเข้าใจพหุวัฒนธรรมในบริบทประวัติศาสตร์ของปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและการต่อสู้ทางการเมือง หรือความเข้าใจพหุวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมุมมองเกี่ยวกับอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ และความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อสร้างสังคมแห่งการยอมรับระหว่างกันมากขึ้น

สังคมไทยในปัจจุบันไม่ได้มีลักษณะของพหุวัฒนธรรมบนพื้นฐานของการผสมผสานทางวัฒนธรรมเช่นในยุคก่อนมีรัฐชาติอีกแล้ว เพราะเราอยู่ทั้งในรัฐชาติและในโลกยุคโลกาภิวัตน์ เรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของโลกยุคโลกาภิวัตน์นี้ จึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นร่วมกัน

ทุกครั้งไป สังคมวัฒนธรรมภายใต้ระบบหรือบริบทของยุคโลกาภิวัตน์นี้ ถูกทำให้ปรับเปลี่ยนไปได้มาก ที่สำคัญที่สุดคือสิ่งที่เราเรียกว่าสังคมวัฒนธรรม

บทบาทของสื่อและการธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

จากข้อมูลที่เราเล่ามาข้างต้น เราจะพบว่า ผู้คนในยุคหลังสมัยใหม่นั้นจะไม่มีอัตลักษณ์ที่ตายตัว หากแต่จะมีการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลาย พลิกพลิ้ว และยากต่อการที่จะหลอมรวมให้กลมกลืนกับตัวตนดั้งเดิมของตน ซึ่งสาเหตุอาจมาจากทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) หรือกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) รวมทั้งการปะทะสังสรรค์ของกระแสท้องถิ่นนิยม (localization) ตะวันออกนิยม (Orientalism) จนทำให้เกิดคำกล่าวที่ว่า “พวกเรานั้นเป็นมากกว่าวัฒนธรรมของเรา” (จุฑาพรรธ ผดุงชีวิต, 2551) สำหรับในมุมมองของสำนักวัฒนธรรมศึกษา วัฒนธรรมคือการสื่อสาร และการสื่อสารก็คือวัฒนธรรม และไม่มีมิติใดของมนุษย์ที่จะไม่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยวัฒนธรรม ซึ่งเมื่อตัววัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงก็ย่อมส่งผลให้รูปแบบของการสื่อสารเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (Hall, 2003)

จากความซับซ้อนโดยธรรมชาติของการธำรงอัตลักษณ์ข้างต้นนั้น Daniel Dayan (1999) จึงระบุว่า การศึกษาเรื่องของสื่อที่มีคุณสมบัติพิเศษหรือสื่อเฉพาะกลุ่ม (particularistic media) สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางพหุวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะสื่อเหล่านี้สามารถเป็นเครื่องมือที่ทำให้วัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายสามารถดำรงอยู่ได้ ทั้งยังเป็นตัวเชื่อมการทำงานของอัตลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์เล็กๆ น้อยๆ ที่กระจัดกระจายเข้าด้วยกัน ซึ่งจากความหมายของ Dayan ดังกล่าวข้างต้น หากเราจะลองให้คำจำกัดความของคำว่า “สื่อ” (media) สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ หรือแม้แต่บรรดาคนพลัดถิ่น (diaspora) ในประเทศต่างๆ จึงมิได้หมายความว่าเพียงสื่อกระแสหลัก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เพียงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นสถาบันหรือองค์กร หรือการปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ที่เชื่อมประสานบรรดากลุ่มชาติพันธุ์หรือคนพลัดถิ่นในส่วนต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน เช่น การเข้าร่วมสมาคมมิตรภาพ พิธีกรรมทางศาสนา

การรวมตัวกันในหมู่เครือญาติตามวาระโอกาส ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “ธรรมเนียม” (tradition) หรือจะเรียกว่า “ชนบใหม่” (neotraditional) ก็ได้ เพราะสิ่งนี้ไม่ได้ทำหน้าที่แค่ช่วยให้ทางกลุ่มหวงระลึกถึงความหลัง หรือหวงคิดถึงดินแดนที่จากมาแต่เพียงอย่างเดียว แต่มันยังทำหน้าที่เป็นสื่ออันสำคัญที่ทำให้เกิดการหวงรำลึกถึงวันคืนเก่าๆ และเป็นการประกอบสร้างชนบประเพณีใหม่ๆ เข้าไว้อีกด้วย ซึ่งในงานวิจัยของประเทศไทย เราพบปรากฏการณ์ในลักษณะของการสื่อสารที่กล่าวมานี้ในงานของ เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ (2549) ที่ศึกษาอัตลักษณ์ของสตรีชายแดนในจังหวัดกาญจนบุรี และพบว่า คนมอญในงานวิจัยชิ้นนี้ได้สร้างอัตลักษณ์ใหม่ผ่านประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition) เพื่อไว้ใช้ต่อรองกับอำนาจรัฐพม่า ผ่านการประดิษฐ์และใช้เพลงชาติมอญ เพื่อเป็นสื่อแสดงตัวตน และในทุกวันจันทร์ของแต่ละสัปดาห์ที่ได้กำหนดให้เป็นวันของชาวมอญคือ Mon's Day ที่ชาวมอญทุกคนต้องแต่งตัวแบบมอญในวันจันทร์ รวมทั้งทำการต่อรองอัตลักษณ์ผ่านสื่อวัตถุด้วยการชักและประดับธงชาติมอญ ที่มีสัญลักษณ์เป็นรูปหงส์บิน เพื่อสื่อความหมายของการต่อสู้กู้ชาติ เช่นเดียวกับงานของ สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2553) ที่พบว่า กิจกรรมงานบุญและงานรื่นเริงต่างๆ ของแต่ละชุมชนมอญในประเทศไทย เช่น งานหรรษารามัญของชาวมอญพระประแดง งานวันชาติมอญในเดือนกุมภาพันธ์ของชาวมอญทั่วประเทศ ล้วนเป็นสื่อกิจกรรมที่ทำให้กลุ่มชาวมอญเหล่านี้ได้สื่อสารอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการละเล่น การแสดง และการแต่งกาย โดยมี “สไบ” เป็นสื่อวัตถุสำคัญที่ชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ความเป็นมอญ และมีสมาคมไทยรามัญและชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพฯ เป็นองค์กรหรือสถาบันหลักของกลุ่มชาติพันธุ์คอยเป็นศูนย์กลางการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ กลุ่มชาวมอญดังกล่าวยังผลิตวารสาร *เสียงรามัญ* เป็นสื่อนิตยสารของตนเองที่ใช้เชื่อมร้อยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนมอญต่างๆ ทั่วประเทศไทยเข้าด้วยกันอีกด้วย ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ยังพบคุณลักษณะความโดดเด่นอีกประการหนึ่งในความเป็นอัตลักษณ์ของผู้พลัดถิ่นที่เป็นชาวมอญในเมืองไทยอีกประเด็นหนึ่งคือ ความต้องการที่จะอยู่ด้วยอย่างแตกต่าง โดยไม่แตกแยกหรือแยกตัว (separatist) แบบนัยทางการเมือง เพียงแต่ต้องการรักษาและสืบทอดอัตลักษณ์และวัฒนธรรม

ของตนเองไว้ในสังคมใหญ่ (dominant culture) ที่ตนเข้ามาอยู่อาศัยเท่านั้น ซึ่ง การสืบทอดธำรงรักษาอัตลักษณ์ต่างๆ เอาไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประเพณี พิธีกรรม ถือเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญในการช่วยพาคมนมอญเหล่านี้กลับไป หาอดีตและดินแดนบ้านเกิดได้ แม้จะเป็นเพียงโลกในจินตนาการ (simulation) เท่านั้นก็ตาม ดังเช่นที่ โฮมี บาบ่า (Bhabha, 1994) ได้กล่าวไว้ว่า ในดินแดนของ โลกอาณานิคมหรือสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น ทั้งสังคมใหญ่และสังคมย่อยต่างฝ่าย ต่างก็ต้องพึ่งพากัน ซึ่งท่ามกลางความต่างนี้เอง วัฒนธรรมของผู้ครอบครองและ ผู้ถูกครอบครองจะได้รับโอกาสในการต่อรองและแทนที่ จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ใหม่ที่ เรียกว่า “พื้นที่ที่สาม” ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่ชัดเจนและกำกวม เพราะเป็นพื้นที่ ที่มีวัฒนธรรม 2 อย่างเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน ไม่มีความบริสุทธิ์ของวัฒนธรรมใด วัฒนธรรมหนึ่ง เพราะวัฒนธรรมนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของ Appadurai (2017) ก็ได้เคยพูดถึงมิติการ เคลื่อนย้ายผู้คนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันทางชาติพันธุ์ หรือ กลุ่มคนพลัดถิ่นไว้ว่า การเคลื่อนย้ายนั้นไม่ใช่เพียงเคลื่อนย้ายผู้คน เทคโนโลยี เงิน หรืออุดมการณ์เท่านั้น แต่เรื่องของการสื่อสารในมิติของสื่อ สำหรับโลกใน ยุคโลกาภิวัตน์ก็มีการเคลื่อนไหวด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเคลื่อนไหว ของกลุ่มแรงงานจากประเทศบ้านเกิดไปยังประเทศอื่น ที่ผู้คนกลุ่มนี้มักจะนำสื่อ อาหาร แนวคิดการดำเนินชีวิตต่างๆ ติดมาด้วย ซึ่ง Appadurai กล่าวว่า การ เคลื่อนย้ายสื่อ (mediascape) เหล่านี้เป็นการย้ายทั้งสื่อ ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้ง สื่อบันเทิง เช่น นิตยสาร หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ ดนตรี แฟชั่น ซึ่งการเคลื่อน ย้ายสื่อดังกล่าวนี้ หมายถึงสมรรถนะในการผลิตและการแพร่กระจายข้อมูล ข่าวสารไปยังส่วนต่างๆ ของโลก รวมถึงการสร้างภาพลักษณ์ของโลกที่เกิดจากสื่อ ซึ่งภาพลักษณ์เหล่านี้ขึ้นอยู่กับตัวแปรต่างๆ ทั้งตัวผู้ชม ตัวสื่อเก่าและสื่อใหม่แบบ อิเล็กทรอนิกส์ด้วย (ปริดา อัครจันทโชติ, 2561) แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ถือว่า Appadurai ได้รับอิทธิพลทางความคิดส่วนหนึ่งมาจาก เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ที่มีแนวคิดพื้นฐานว่า เราอาศัยอยู่ในชุมชนร่วมกันกับ ผู้อื่น ในขณะที่เทคโนโลยีการสื่อสารทำให้เรารู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแม้ว่า

จะอยู่ห่างไกลกัน รวมถึงกับคนที่เราอาจไม่เคยเห็นหน้า ถือเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม เช่นที่คนงานตุรกีพลัดถิ่นหาภาพยนตร์ของตุรกีมาชมในบ้านพักที่เยอรมนี หรือกรณีคนขับแท็กซี่ชาวปากีสถานในชิคาโกฟังเพลงสวดที่บันทึกในสุเหร่าในปากีสถานหรืออิหร่าน เป็นต้น ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้เองที่ได้สร้างพื้นที่สาธารณะใหม่สำหรับผู้อพยพ คนพลัดถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ และล้วนแต่เป็นอิทธิพลของการสื่อสารทั้งสิ้น

ในขณะที่ Naicy (1993) ให้ทัศนะว่า วิธีการและสื่อในแบบดังกล่าวนี้เป็นวิธีการที่จะทำให้เกิดการผสมกลมกลืนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และสื่อเหล่านี้ไม่ได้เป็นเครื่องมือสำหรับการแบ่งแยกเสมอไป เพราะการประกอบสร้างอัตลักษณ์นั้นสามารถพบเห็นได้ในทุกสื่อ ไม่ว่าจะเป็นสื่อเล็กหรือสื่อใหญ่ สื่อดั้งเดิม (traditional media) สื่อพื้นบ้าน/สื่อประเพณี (folk media) หรือสื่อใหม่ (new media) ซึ่งความหลากหลายของสื่อส่วนหนึ่งก็ขึ้นกับผู้รับสารด้วย เพราะสื่อบางสื่อก็สนับสนุนการก่อร่างของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น งานฉลองวันชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หรือสื่อบางตัวก็ช่วยแบ่งปันประสบการณ์ของบรรดาผู้พลัดถิ่นด้วยกันเอง เช่น พวกสื่อเฟซบุ๊กหรือสื่อใหม่อื่นๆ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสื่อเฉพาะกิจเหล่านี้ในพื้นที่สาธารณะ จึงเป็นได้ทั้งสื่อเพื่อคนส่วนใหญ่ และเป็นสื่อที่แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางความเป็นพหุวัฒนธรรมอีกด้วย บางคนกล่าวว่า พื้นที่สาธารณะเล็กๆ ของกลุ่มพหุวัฒนธรรมเหล่านี้ (micro public spheres) ใช้วิธีการแทรกซึมเข้าไปในพื้นที่สาธารณะใหญ่ จนกระทั่งเกิดการรวมตัวและทำให้เกิดอำนาจใหม่แห่งความเป็นพหุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างถูกต้องกว้างขวางในสังคมใหญ่ในที่สุด (Dayan, 1999)

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยไทยที่พูดถึงความสัมพันธ์ของสื่อและอัตลักษณ์อีกเล่มหนึ่งที่น่าสนใจคือ งานวิจัยเรื่อง *ประวัติศาสตร์ชุมชนบริเวณป่าพรุควนเคร็ง ในเขตรอยต่อจังหวัดพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช* โดย ยงยุทธ ชูแว่น (2547 อ้างถึงใน พิเชฐ แสงทอง, 2549) พบว่า จากการที่ชุมชนเคร็งที่อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐบาลไทยและกฎหมายไทย แต่ลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นชุมชนชายแดนที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ เหมาะแก่การอาศัยของผู้กระทำการ

ผิดกฎหมายหลากหลายกลุ่ม จึงถูกระบุจากสังคมใหญ่ให้กลายเป็นอื่น และขนานนามว่าเป็น “ชุมชนโจร” และมีความล้าหลังที่สุดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งทั้งภาครัฐและกลุ่มสังคมใหญ่พยายามจัดการกับชุมชนนี้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2490 รัฐก็สามารถวางอำนาจการปกครองลงเหนือชุมชนเครื่องได้สำเร็จ โดยกระทำการผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และโครงการพัฒนาสาธารณสุขโรค ชาวเครื่องจึงรู้สึกว่าการมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐทำให้ชุมชนและเอกชนได้ผลประโยชน์ตอบแทน แต่หลังจากที่รัฐเข้ามาจัดการชุมชนผ่านระบบราชการ ทำให้อัตลักษณ์ของพวกเขาเลือนรางลง ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีการปรับเปลี่ยนและต่อรองอัตลักษณ์ของตนเอง โดยผ่านสื่อเฉพาะกิจที่ประดิษฐ์เองในท้องถิ่น เช่น การสร้างเรื่องเล่าแต่งบทกลอน และกระจายความเชื่อของชุมชนเพื่อสื่อถึงความมีรากเหง้าและสร้างความมั่นใจในอัตลักษณ์ของตนเอง ในที่สุดชุมชนเครื่องจึงกลายเป็นชุมชนที่มีเครือข่ายกว้างไกลสามารถสร้างภาพตัวแทน (representation) และระบุอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนของตน ว่าเป็น “เพื่อนที่จริงใจแต่น่าเกรงขาม” ขึ้นแทน ซึ่งเราอาจวิเคราะห์ได้ว่า ประเด็นอัตลักษณ์กับการก่อร่างสร้างชุมชนนั้น อัตลักษณ์คือโมโนทัศน์ที่อาจใช้พิจารณาความเข้มแข็งของชุมชน เพราะอัตลักษณ์มีความเป็นพลวัตอยู่ในตัวเอง เป็นสิ่งที่กระบวนการทางสังคมสร้างและให้นิยามความหมาย อัตลักษณ์จึงอาจมีความคงอยู่ที่อยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง หรือมีการปรับเปลี่ยนไป ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ซึ่งเจ้าของอัตลักษณ์นั้นมีกับผู้อื่นหรือปัจจัยอื่นๆ ภายใต้อัตลักษณ์ที่มีอยู่นี้ ทั้งนี้ พัฒนาการของอัตลักษณ์จะก่อรูปและแปรเปลี่ยนจากสำนักกร่วมทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ของถิ่นที่อยู่ โดยมีตัวสื่อต่างๆ เป็นเครื่องมือช่วยเหลือโดยทำงานควบคู่ไปกับกระบวนการสืบทอดสานต่อความเชื่อ ประเพณี และอุดมการณ์ เช่นเดียวกับนักวิชาการอย่าง Schudson (1993) ที่กล่าวถึงเรื่องการยอมรับอัตลักษณ์ การปรับเปลี่ยนและการต่อรองอัตลักษณ์ โดย Schudson ได้วิเคราะห์อำนาจแห่ง “สื่อในฐานะเครื่องมือทางวัฒนธรรม” อยู่หลายชั้น (power of cultural objects) ไม่ว่าจะเป็นโคลงกลอน ข้อความทางโทรเลข คัมภีร์ของคริสต์ศาสนา และรายการโทรทัศน์ ซึ่งเขาศึกษาในพลังของสำนวนโวหารวาทศิลป์ (rhetorical force) รวมถึงขนบธรรมเนียมเดิม

ที่ยังคงมีอยู่ (institutional retention) และมติความคิดเห็นของผู้คน (resolution) โดยดูความสอดคล้องของสื่อทั้งหมดว่าทำงานอย่างไร ซึ่งก็พบว่า สื่อที่กล่าวมาทั้งหมดเหล่านี้คือเครื่องมือที่จะทำให้อัตลักษณ์ของกลุ่มเด่นชัดขึ้น และทำให้อัตลักษณ์ยังคงดำรงอยู่ได้ หรือในงานวิจัยไทยของ พิมพ์อักษร หุประกายอักษร (2558) พบว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มเด็กพลัดถิ่นชาวมอญและพม่าในศูนย์คาทอลิกนักบุญอันนา ถูกประกอบสร้างผ่านสื่อกิจกรรมต่างๆ ในศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ โดยศูนย์สนับสนุนให้เด็กๆ เหล่านี้แต่งกายด้วยชุดประจำชาติ การแสดงประจำชาติ และสามารถใช้ภาษาของตนเองในที่นี้ได้ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า สื่อกิจกรรมเหล่านี้มีส่วนทำให้อัตลักษณ์ของประเทศต้นทางของกลุ่มเด็กพลัดถิ่นเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ได้ แม้จะไม่ได้รับการสืบสานจากผู้ปกครองก็ตาม

อย่างไรก็ตามในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา เรื่องของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้รับการพูดถึงมากขึ้นในประเด็นของคนพลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะการปฏิวัติทางอิเล็กทรอนิกส์ส่งผลให้เกิดข้อแตกต่างระหว่างวิธีการในการติดต่อถึงกัน เริ่มตั้งแต่อีเมล เว็บไซต์ โทรศัพท์มือถือ แอปพลิเคชันไลน์ และอื่นๆ สื่อเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ได้ขยายและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ในสังคมของคนพลัดถิ่นและเพิ่มโอกาสในการจัดการองค์กรของกลุ่มและการติดต่อกับแผ่นดินเกิด (homeland) สื่อแบบใหม่เหล่านี้นำมาซึ่งแนวทางใหม่ๆ ของการบริหารจัดการและการกำหนดกรอบหรือทฤษฎีของการอยู่ร่วมกันในชุมชนของพวกเขาอีกด้วย Santianni (2003) ได้ให้ตัวอย่างโดยการอธิบายถึงบทบาทของสื่ออิเล็กทรอนิกส์และการเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยชาติทิเบต ซึ่งทิเบตนี้ได้เคยผ่านการต่อสู้เรียกร้องเรื่อยมา นับตั้งแต่จีนเริ่มมาตรการคุกคามความเชื่อทางจิตวิญญาณและการเมือง สื่ออินเทอร์เน็ตมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดชุมชนออนไลน์ ซึ่งมุ่งประเด็นสู่การต่อสู้ทางการเมืองและวัฒนธรรมของชาติทิเบตอีกด้วย สื่ออินเทอร์เน็ตยังกลายเป็นส่วนประกอบให้กับสถาบันต่างๆ เพื่อช่วยให้ผู้คนสามารถติดต่อกันได้อย่างสมบูรณ์ จนน่าสนใจว่า ชาวทิเบตพลัดถิ่นส่วนหนึ่งนั้นมีเว็บไซต์ของตนเอง โดยความช่วยเหลือของรัฐบาลทิเบต ซึ่งนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับทิเบตและข้อความจากองค์ดาไลลามะออกมาเผยแพร่อยู่เป็นระยะ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น

การที่กลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ชาวทิเบตพลัดถิ่นยังคงดำเนินการติดต่อผ่านหัวข้อสนทนาทางอิเล็กทรอนิกส์ในท้องถิ่นนั้น ได้ส่งผลอย่างสำคัญที่ทำให้เกิดความพยายามทั่วโลกที่จะกู้เอกราชของทิเบตด้วยการสนับสนุนจากคนทิเบตพลัดถิ่นทั่วโลกอีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า เครือข่ายทางอิเล็กทรอนิกส์ในปัจจุบันได้กลายเป็นเครื่องมือที่เป็นความหวังของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มวัฒนธรรมที่กำลังจะวิกฤติได้อย่างชัดเจน

ทางด้านของ Karim (1998) ได้อธิบายถึงวิธีการที่ชุมชนต่างๆ ของคนที่ถูกขับออกจากประเทศต้นทาง แต่ยังคงติดต่อกันได้ผ่านทางอินเทอร์เน็ต โดยเน้นถึงประเด็นทางสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนพลัดถิ่นเหล่านี้มากขึ้น แม้แนวทางดังกล่าวจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเรื่องอุดมคติมากเกินไป แต่ประเด็นดังกล่าวก็ยังคงใช้แนวคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างชุมชนบ้านเกิดและชุมชนของคนพลัดถิ่นอยู่ ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากกรณีของชุมชนทิเบตพลัดถิ่นในประเทศตะวันตก ได้สร้างความสัมพันธ์ในจินตนาการขึ้นผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งในความเป็นจริงคือการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทิเบตและค่านิยมตะวันตกนั่นเอง โดยสื่อมีบทบาทอย่างสำคัญสำหรับการแทรกซึมของค่านิยมตะวันตกสู่ชาวทิเบตพลัดถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดโลกสาธารณะขนาดเล็ก ที่ซึ่งคนพลัดถิ่นสามารถติดต่อสื่อสารถึงกัน และช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างแผ่นดินเกิดและชาวทิเบตที่อยู่ในต่างแดน และนำไปสู่สถานที่และความชอบธรรมแห่งใหม่ ในขณะเดียวกัน มันก็ได้เพิ่มความตื่นตัวในการเคลื่อนไหวของโลกไปพร้อมกับการตีแผ่วัฒนธรรมของทิเบตในบางแง่มุมที่มีความแตกต่างออกไปด้วย ในเรื่องนี้ Santianni (2003) พยายามที่จะเปรียบเทียบอินเทอร์เน็ตกับลัทธิตะวันออกนิยม (Orientalism) ในความหมายของ Said (1979) ที่กล่าวว่า อินเทอร์เน็ตทำให้โลกตะวันตกยืนยันความมีอำนาจเหนือวัฒนธรรมทิเบตโดยการสร้างภาพในจินตนาการและการระลึกถึงถิ่นบ้านเกิดของวัฒนธรรมทิเบต ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ชาวทิเบตพลัดถิ่นได้ใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความใกล้ชิดสนิทสนม และก่อให้เกิดโลกสาธารณะขนาดเล็ก ในการเพิ่มความตื่นตัวและการกระตุ้นทาง

การเมืองได้อย่างประสบผลสำเร็จ ซึ่งข้อนี้จะพบว่า สื่ออินเทอร์เน็ตเหมาะสำหรับพื้นที่ซึ่งแตกต่างกันในความเป็นจริง และช่วยก่อร่างอัตลักษณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้ในโลกความเป็นจริงในอนาคต

ในช่วงเวลา 30 ปีที่ผ่านมา Bar-Haim (1992) ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย และหาเหตุผลว่า นิติสารที่ดีพิมพ์ในชุมชนคนพลัดถิ่นช่วยจรรโลงการสืบทอดทางวัฒนธรรมและส่งเสริมการการเชื่อมโยงระหว่างแผ่นดินเกิดและคนพลัดถิ่นได้อย่างไร ซึ่งเขาได้ยกตัวอย่างและพยายามอธิบายความสัมพันธ์ของชาวโรมาเนียเชื้อสายยิวในอิสราเอลลงในนิติสารของอิสราเอล/โรมาเนียชื่อ *Revista Mea (though not online)* ด้วยการเน้นศึกษาส่วนประกอบของวัฒนธรรมในพื้นที่ชาวสารหรือเนื้อหาของนิติสาร เช่น ประวัติศาสตร์ ภาษา ดนตรี และพบว่าในเนื้อหาเหล่านี้จะแสดงให้เห็นถึงความตระหนักในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนมากยิ่งขึ้นในทุกมิติ ซึ่งสื่อออนไลน์มีเพียงแต่นำเสนอในเรื่องของวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังช่วยในการสร้างสมดุลของความรู้สึกต่อยค่าหรือความเสียเปรียบที่กลุ่มคนพลัดถิ่นอาจรู้สึกได้อีกด้วย ซึ่งนั่นเองที่แสดงถึงว่า อัตลักษณ์ (identity) เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน

นอกจากนี้ เรายังพบว่า บางครั้งคนพลัดถิ่นกลับประสบความสำเร็จในการแสดงออกอย่างชัดเจน และแสดงอัตลักษณ์ได้ดีกว่าเจ้าของวัฒนธรรมในแผ่นดินเกิดเสียอีก เห็นได้จากความสำเร็จของการสื่อสารผ่านทางเนื้อหาของบทความอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ที่มีแนวโน้มก่อให้เกิดความใกล้ชิดกันเป็นหนึ่งเดียว โดย Qiu (2003) อธิบายให้เห็นว่า อัตลักษณ์ต่างๆ ในจีนถูกค้นพบและรวมตัวกันผ่านบทความอิเล็กทรอนิกส์เหล่านี้ ที่สื่อถึงข้อความอันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความทรงอำนาจของชุมชน มุ่งเน้นการรวมตัวกันบนความแตกต่างภายใต้แนวคิดชาตินิยม บทความเหล่านี้จึงผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวและการพยายามติดต่อถึงกันในรูปแบบต่างๆ เช่น การพบเจอ การแก้ไขปัญหา การร่วมระดมทุน และการเคลื่อนไหวทางการเมือง เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น เราอาจสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนพลัดถิ่นกับอิทธิพลของสื่อยังคงเป็นไปในทิศทางเดิมเช่นเดียวกับที่ Tehranian

(1990) ได้กล่าวว่า มีผลกระทบสองทาง (dual effects) คือ ช่วยทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารและความรู้สึกโดดเดี่ยวเป็นเอกเทศได้ด้วยเช่นกัน ขึ้นกับสภาพสังคมในขณะนั้น สื่อช่วยทำให้เกิดกระบวนการและความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในการสื่อสาร แต่สิ่งเหล่านี้อาจถูกจำกัดภายใต้เงื่อนไขทางสังคม องค์กร วัฒนธรรม และโครงสร้างของคนพลัดถิ่นเอง ในประเด็นนี้ตัว Tehranian ได้ระบุไว้ชัดเจน ในหนังสือ *Technologies of Power* ของเขาว่า เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับที่ de Certeau และ Silverstone เคยแสดงทัศนะไว้ในปี ค.ศ. 1994 ว่า พื้นที่ของการเรียนรู้ที่สำคัญต่อชีวิตประจำวันก็คือพื้นที่ที่สื่อนั่นเอง เพราะสื่อที่ดูเหมือนจะธรรมดา แต่ในวัฒนธรรมดานั้นเต็มไปด้วยการต่อสู้ต่อรอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของข้อมูล แนวคิด และคุณค่าของสิ่งต่างๆ ที่ประมวลและรวบรวมไว้ประหนึ่งอาวุธที่จะใช้ตอบโต้กันและกัน อย่างไรก็ตาม ในทางตรงกันข้าม บนพื้นที่สื่อเหล่านี้เอง ก็ยังเป็นสนามแห่งการสร้างสรรค์ด้วย (a site of contestation and creativity) ซึ่งถือเป็นการมองแบบทวิลักษณ์ (dialectic) ที่เป็นหัวใจของแนวคิดของ de Certeau นั่นเอง เช่นเดียวกับ Hall (1997) ที่มองว่า ทั้งความคิด ความรู้สึก และการกระทำต่างๆ ของผู้คนจะถูกทำให้ปรากฏออกมาผ่านภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งหมายความว่า ทั้งอัตลักษณ์และความหมายต่างๆ ส่วนหนึ่งก็จะปรากฏผ่านสื่อด้วยเช่นกัน เพราะในชีวิตประจำวันนั้นผู้คนจะทำหน้าที่เป็นผู้ซึ่งบริโภคทั้งสินค้า วัฒนธรรม และสัญญาณต่างๆ แต่ในขณะที่พวกเขากำลังบริโภคอยู่นั้นเอง พวกเขาก็เป็นผู้เลือกที่จะสร้างความหมายใหม่ๆ ด้วย โดยเลือกกระทำในช่วงเวลาหรือภาวะการณ์พิเศษ เช่น ในสังคมของคนพลัดถิ่น เป็นต้น ดังนั้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่า สถานภาพของสื่อกระแสหลัก และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ล้วนมีผลต่อบรรดาคนพลัดถิ่นทั้งสิ้นในสองลักษณะด้วยกัน คือทำให้คนพลัดถิ่นเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้สื่อ แม้ว่าตัวสื่อเองจะไม่ได้ทำหน้าที่ให้เกิดการยอมรับหรือต่อต้านสังคมโดยตรง แต่ทางอ้อมตัวสื่อและความก้าวหน้าในเทคโนโลยีการสื่อสารก็ช่วยส่งเสริมให้คนพลัดถิ่นมีการใช้สื่ออย่างหลากหลายและเหมาะสม ระหว่างคนพลัดถิ่นกลุ่มย่อยๆ ด้วยกันเอง (subgroups) เพื่อช่วยสร้างอัตลักษณ์ทั้งในกลุ่มของตนเองและระหว่างคนพลัดถิ่นข้ามชาติ (transnational context) ด้วยเช่นกัน

บทสรุป

อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางสังคมแบบพหุวัฒนธรรมในช่วงเวลาประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา สรุปได้ว่า การสำนึกอัตลักษณ์ในแต่ละบุคคล (subjective sense) ว่าเราเป็นใครนั้น เป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ต้องขึ้นกับความ “มีใจ” (psychological investment) หรือ “สำนึก” ต่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง ส่วนประเด็นอัตลักษณ์กับสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น โดยปกติแล้วบุคคลมักแสวงหาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นและเป็นประโยชน์กับตน เพราะทำให้เกิดความภาคภูมิใจจากการรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของเชื้อชาติร่วมกัน รวมถึงความต้องการการยอมรับจากสังคมภายนอกด้วย ซึ่งการยอมรับเหล่านี้ไม่ใช่แค่เพียงนำความภาคภูมิใจมาเท่านั้น แต่ยังนำมาซึ่งผลประโยชน์อันหลากหลายทั้งในรูปของเงินอุดหนุน สิ่งอำนวยความสะดวก และสิทธิประโยชน์ต่างๆ จากสังคมภายนอกอีกด้วย ดังนั้น ผู้ที่อยู่ในฐานะของชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ จึงมักจะสนับสนุนความเป็นพหุวัฒนธรรมในสังคมใหญ่ที่ตนสังกัดอยู่ มากกว่าที่จะสนับสนุนให้เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม

สำหรับ “สื่อ” (media) ของกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนพลัดถิ่น (diaspora) มิได้หมายความว่าแค่สื่อกระแสหลัก แต่ยังหมายรวมถึงสื่ออื่นๆ เช่น สถาบันหรือองค์กร หรือปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ที่เชื่อมร้อยกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนพลัดถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “ชนบทใหม่” (neotraditional) ได้ ซึ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาพบว่า สื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในกลุ่มคนพลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น อีเมล เว็บไซต์ มือถือ แอปพลิเคชันไลน์ และอื่นๆ สื่อเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ได้ขยายและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ในสังคมของคนพลัดถิ่น และเพิ่มโอกาสติดต่อกับแผ่นดินเกิด (homeland) ได้อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ข้อได้เปรียบที่สำคัญที่สุดของสื่อออนไลน์มิใช่เพียงแค่ขีดความสามารถในการเชื่อมต่อผู้คนใกล้ชิดกันอยู่แล้วให้สามารถติดต่อถึงกันได้เท่านั้น แต่ทว่าเป็นวิธีการที่ผู้คนจำนวนมากซึ่งมีความสนใจเดียวกันสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว สามารถเคลื่อนไหวหรือระดมผู้คน (mobilization) ได้อย่างรวดเร็ว เป็นหนึ่งใน

หน้าที่สำคัญของบรรดาสื่อทั้งหมด และอินเทอร์เน็ตก็ช่วยให้บุคคลสามารถรวมตัวกันได้อย่างรวดเร็วภายในชุมชนอิเล็กทรอนิกส์ ผู้คนทั้งหมดต่างได้รับข้อมูลข่าวสารเดียวกันที่ช่วยเสริมสร้างความรู้ของชุมชน มีส่วนกระตุ้นที่ทำให้ผู้ที่จากแผ่นดินเกิดได้หันมาสนใจและเข้าใจในคุณค่าของตนเองที่ติดตัวมา เพราะชุมชนของคนพลัดถิ่นต้องนำเอาคุณค่าเหล่านี้ออกมาเพื่อดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน

อย่างไรก็ตาม การแสดงออกแห่งอัตลักษณ์นั้น ยังมีความสัมพันธ์กับสื่ออันหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสื่อเก่าหรือสื่อใหม่ เพื่อเป็นช่องทางทำให้ผู้อื่นเกิดการรับรู้และเข้าใจในความหมายของกลุ่มตนเอง ดังนั้น ตัวสื่อจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่อันสำคัญในสังคม สื่อกลายเป็นตัวอ้างอิงสำคัญทางวัฒนธรรมของกลุ่มทางสังคมบางกลุ่ม เช่น ในบรรดาคนพลัดถิ่น อาจพูดได้ว่า วากรรมที่ปรากฏในสื่อก็มีส่วนช่วยสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคน เพราะสื่อช่วยให้เราเข้าใจตัวเราเองและเข้าใจความเป็นอื่นด้วย ซึ่งการสร้าง ความหมายหรืออัตลักษณ์นั้น ล้วนยังไม่สมบูรณ์ เป็นกระบวนการที่ยังสร้างไม่เสร็จ การที่ปัจเจกหรือกลุ่มจะเข้าใจความหมายอย่างถูกต้องหรือเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อน ก็เป็นส่วนหนึ่งของความท้าทายวาทกรรมหลักที่อยู่ในสังคมนั้นเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ (2549), *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีชายแดนกลุ่มชาติพันธุ์มอญและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพม่าและไท : กรณีศึกษาชุมชนมอญในจังหวัดกาญจนบุรี*, วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต (2551), *วัฒนธรรม การสื่อสารและอัตลักษณ์*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญพัชร ศรีมารัตน์ (2558), *อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับกระบวนการกลายเป็นสินค้า: กรณีศึกษาโรงแรมบึงนครา บุติก โฮเทล แอนด์ สปา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศิลปศึกษาและการออกแบบสื่อ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.

- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ และคณะ (2556), *เพศหลากหลายเจดีย์: พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย*, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปรวพรรณ ทรงบัณฑิตย์ (2549), *นิตยสารดำเจียเกี่ยวกับการนำเสนออัตลักษณ์จีน-สยาม*, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดา อัครจันทโชติ (2561), *การสื่อสารกับแนวคิดการข้ามพันวัฒนธรรม*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิเชฐ แสงทอง (2549), *วาทกรรมรัฐกับการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนป่าพรุควนเคร็ง จ.นครศรีธรรมราช*, ใน สุวรรณ สดาอานันท์ (บ.ก.), *ความจริงในมนุษยศาสตร์*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์อักษร หุระประกายอักษร (2558), *การอ้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ภายใต้กระบวนการเรียนการสอนในศูนย์คำทอลิกนักบุญอันนาเพื่อเด็กอพยพย้ายถิ่น อ.เมือง จ.สมุทรสาคร*, รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมสุข หินวิมาน (2548), *"ทฤษฎีสำนักวัฒนธรรมศึกษา", ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญา นิเทศศาสตร์ และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 8-1*, นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.
- สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2553), *การสื่อสารเพื่อสร้าง อนุรักษ์ และต่อรองอัตลักษณ์ความเป็นมอญของกลุ่มชาวมอญพลัดถิ่นในประเทศไทยท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์*, วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุญบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา พงศาพิชญ์ (2541), *วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2545), *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์ และบทบาทในประชาสังคม*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Appadurai, A. (2017), *Modernity at Large*, London: The Macat Library.
- Bar-Haim, G. (1992), "Revista Mea: Keeping Alive the Romanian Community in Israel", in *Ethnic Minority Media*, CA: Sage.
- Bhabha, H. (1994), *The Location of Culture*, London: Routledge.
- Brubaker, R. and Cooper, F. (2002), "Beyond 'Identity'", *Theory and Society*, 29: 1-47.
- Buriel, R. (1987), *Ethnic labeling and Identity among Mexican American*, In J.S. Phinney & M.J.
- Dayan, D. (1999), "Media and Diaspora", in Gripsrud, J. (ed.), *Television and Common Knowledge*, London: Routledge.
- Hall, S. (2003), "Cultural Identity and Diaspora", in Braziel, J. and Mannur, A. (eds.), *Theorizing Diaspora: A Reader*, Sydney: Blackwell.

- Helly, D. (2002), "Cultural Pluralism: An Overview of the Debate since the 60s", in *The Global Review of Ethopolitics*, 2(1): 79-80.
- Maykel, V. (2014), *Identity and Cultural Diversity*, New York: Routledge.
- Parekh, B. (2000), *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, London: MacMillan.
- Qiu, H. (2003), "Communication among Knowledge Diasporas: Online Magazines of Expatriate Chinese Students", in *The Media of Diaspora*, New York: Routledge.
- Rotheram, M. (1987), *Children's Ethnic Socialization: Pluralism and Development*, Newbury Park: Sage.
- Santianni, M. (2003), "The Movement for a Free Tibet: Cyberspace and the Ambivalence of Culture Translation", in *The Media of Diaspora*, New York: Routledge.
- Tehrani, M. (1990), *Technologies of Power: Information Machines and Democratic Prospects*, Norwood: Ablex.

สื่อออนไลน์

- Karim, K. (1998), "From Ethnic Media to Global Media: Transnational Communication Networks among Diasporic Communities", retrieved 28 November 2020, from www.transcomm.ox.ac.uk/